

ОСНОВНІ ЗАСАДИ ТА ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ СПІЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

12 квітня 2017р. відбувся Круглий стіл “Основні засади та шляхи формування спільної ідентичності громадян України”. Цей захід проводився в рамках завершального етапу проекту “Формування спільної ідентичності громадян України в нових умовах: особливості, перспективи і виклики”, що виконувався за підтримки програми *MATRA* МЗС Нідерландів та Фонду Конрада Аденауера.

Предметами обговорення стали результати загальнонаціонального та експертного опитувань, здійснених соціологічною службою Центру Разумкова, а також основні положення майбутньої Концепції формування загальнонаціональної ідентичності громадян України, тези до дискусії щодо якої були підготовлені експертами Центру.

Нижче наводяться виступи учасників у тому порядку, в якому вони були представлені під час дискусії. Тексти підготовлені за стенограмою дискусії, подаються у дещо скороченому вигляді, деякі виступи супроводжуються посиланнями та необхідними коментарями, зробленими редакцією.

ПОТРІБЕН НОВИЙ ПІДХІД ДЛЯ КРАЇНИ, ЯКА ФОРМУЄ СВОЮ ІДЕНТИЧНІСТЬ І ПРОПОНУЄ СВОЇМ ГРОМАДЯНАМ ОБРАТИ САМЕ УКРАЇНСЬКУ ІДЕНТИЧНІСТЬ У ХХІ ст.

Юрій РУБАН,
керівник Головного
департаменту з питань
гуманітарної політики
Адміністрації Президента
України

Хочу привітати всіх, хто працював над опитуваннями і тезами до Концепції. Це є надзвичайно цікавий документ і такий, що провокує дуже багато роздумів.

На мою думку, соціологічне опитування дає підстави для оптимізму. Насправді, воно говорить про те, що **існує певна єдність громадян України у їх поглядах на свою країну, на своє майбутнє**, є якесь спільне бачення цього майбутнього, і це величезний плюс.

Я так розумію, що проблема полягає в тому, як це спільне та досить невиразне бачення перетворити в мобілізацію заради певного розвитку країни. Це,

звичайно, виклик. І саме запропонована концепція¹ є тією пропозицією з перетворення багатоголосся нашого суспільства на єдину політичну волю для досягнення певних соціальних, економічних, культурних та інших результатів. Це велика справа. Це надзвичайно корисний документ, який вартий того, щоб над ним і далі працювати та його обговорювати.

Звичайно, є вічна проблема ідентичності в ліберальній, філософській і політологічній традиції. Консерваторам з ідентичністю легше. Для тих же, хто сповідує ліберальні погляди, це завжди проблема, тому що ідентичність у ліберальній філософській традиції не закріплюється. Кожен з нас у будь-який момент часу має право на вибір ідентичності в тій чи іншій ситуації. Тут прозвучала теза про те, що процес вибору ідентичності триває. Якщо стояти на позиціях ліберальної філософії, то цей процес вічний. Кожного дня людина обирає ті чи інші аспекти ідентичності. Ідентичність – мінлива річ, тому цей процес завжди буде, і ми повинні на це дивитися як на певну норму.

Інше, надзвичайно цікаве питання: чому людина обирає ту чи іншу ідентичність? Наприклад, мовне питання, яке ми задаємо – яку мову людина вважає рідною – мені здається, що цікавішим було б інше питання (і воно має значення для розробки державної політики): чому люди обирають саме таку мову і вважають, що саме з цією мовою пов'язаний успіх їх життєвої стратегії?

З цим пов'язана, між іншим, і особливість проекту представленої концепції і те, що говориться тут – відсутність політики ідентичності. Це відчувається в самих запитаннях і відповідях. Саме вибір ідентичності диктує те, що держава повинна пропонувати

¹ Текст згаданої Концепції, доопрацьованої після Круглого столу, вміщений у цьому номері журналу.

людям свою ефективність. Тоді люди обиратимуть українську ідентичність. Зверніть увагу, у концепції описуються різні сфери, де держава має продемонструвати свою ефективність, щоб стимулювати ось цей вибір ідентичності, що, звичайно, правильно. Але, з точки зору аналітики (і з точки зору державних документів), завжди є небезпека того, що, коли ми так розглядаємо питання, то в концепції напишемо “робити все хороше і не робити нічого поганого”. Це питання аналітичної цінності і цінності з точки зору державної політики будь-якої концепції.

Про формування ідентичності. Знову ж таки, державним діям XIX ст. було легше: у них була чітка нормативізація ідентичності. До Першої світової війни не більше 10% громадян реально голосували. Коли право голосу належить усім громадянам, ця ситуація є дещо іншою. Нормативістський спосіб, коли згори диктуються якісь політики і “крок ліворуч, крок праворуч” не допускається, в нашій ситуації, я думаю, не буде працювати. Потрібен новий підхід для країни, яка формує свою ідентичність і пропонує своїм громадянам обрати саме українську ідентичність у XXI ст. – в абсолютно новому інформаційному полі, в абсолютно новій політичній ситуації і т.ін.

Питання про цінності. “World Value Survey” – чудові, важливі і надзвичайно інформативні, проте: як ця методика працює у наших реаліях? В українських реаліях тлумачення результатів “World Value Survey” вимагає більш глибокого аналізу.

Для прикладу: українці говорять, що релігія – їх цінність. За тиждень ми зможемо взяти дані про відвідуваність церков у Великодню ніч і, думаю, що ми побачимо вражаючу різницю між цифрою 80% і числом тих, хто відвідав церкви у Великодню ніч, у тому ж 5-мільйонному Києві². Це проблема будь-яких соціологічних опитувань. Громадяни в опитуванні будуть казати, що вони категорично проти корупції, а пізніше голосуватимуть за людей, які не можуть пояснити походження своїх статків.

Ми хочемо побачити себе в європейських координатах, зокрема, у ставленні до демократії. Водночас, поняття демократії має довгезелу історію. Тому можливо, що на початку опитувань “World Value Survey” було одне розуміння демократії, в т.ч. в Європі, а зараз це розуміння трішечки змінюється³. Я гадаю, що третє розуміння демократії є зараз у нас в Україні. Загалом, питання про порівнюваність є надзвичайно цікавим.

На завершення, хотів би повернутися до того, з чого починав. Я пропонував би вийти за межі підходу, який у нас є, і спробувати замість питання “Якою мовою Ви розмовляєте?”, дати відповідь на питання “Чому Ви саме цією мовою розмовляєте?”⁴. ■

МИ БАЧИМО ВЕЛИЧЕЗНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СУСПІЛЬСТВА, ЯКОМУ НЕ ДАЮТЬ ПОБУДУВАТИ СИЛЬНУ ДЕРЖАВУ

Микола КНЯЖИЦЬКИЙ,
голова Комітету
Верховної Ради України
з питань культури і духовності

Приємно, що не дуже змінилися ті погляди на власну ідентичність українського суспільства, що були за часом ближчі до Революції Гідності. Ми дуже переживали, що зміняться ті речі та настрої, засвідчені попереднім опитуванням, оскільки було досить велике розчарування українського суспільства через те, що економічна ситуація не покращується і не рухається режим “без віз”. Але цього не відбулося. І це дає надії на можливість побудови української демократичної держави, чим більшість із нас тут намагається займатися.

До речі, цими днями в *The New York Times* була надрукована стаття одного з діячів, як він себе називає, “Єврейського руху” Долинського⁵. Хоча він не є діячем єврейського руху (бо таких діячів як Й.Зіссельс, В.Нахманович та багатьох інших людей і справжніх патріотів України і Ізраїлю ми шануємо). Це – людина антиукраїнськи налаштована, ця стаття переповнена наклепами проти учасників українських визвольних змагань і безпосередньо проти Інституту національної пам’яті. Викликано це тим, що діяльність Інституту і налаштування суспільства після Революції Гідності кардинально змінилися, і ця готовність українців будувати ефективну українську державу лякає тих людей, які не хотіли б, щоб така держава була побудована. Тому що просто так стаття в *New York Times* з’явитися не могла б. І це не поодинокий випадок.

Нещодавно мені надіслали посилання вже з українських медіа, де І.Новіков, який є російським адвокатом, на телеканалі “ЗІК” стверджує, що А.Яценюк має зобов’язання перед М.Карп’юком і С.Клихом, мало не те, що він справді воював у Чечні, як і багато українських керівників⁶... І те, що нам здається смішним, підтвердив і М.Азаров у цілій низці російських видань... Тобто **продовжується ця боротьба з українською ідентичністю, яка народжується.**

² В опитуванні Центру Разумкова, результати якого презентувалися на Круглому столі, сумарна частка респондентів, які визначили релігію як “важливу” чи “дуже важливу” у їх житті, склала 55%. Можливо, Ю.Рубан посилається на інші дані.

³ Довідково: дослідження “World Value Survey” здійснюються, починаючи з 1981р. Докладніше див. сайт *World Value Survey* – www.worldvaluessurvey.org.

⁴ У опитуванні Центру Разумкова, проведеному 18-23 листопада 2016р., громадянам було поставлено аналогічне за змістом питання “Що найбільшою мірою визначає вибір мови, якою Ви розмовляєте?”. Відповіді респондентів див.: Інформаційно-аналітичні матеріали Центру Разумкова “Консолідація українського суспільства: виклики, шляхи, перспективи”. – Національна безпека і оборона, №7-8, 2016, с.42.

⁵ М.Княжицький має на увазі публікацію *What Ukraine's Jews Fear* за авторством Едуарда Долинського, надруковану в *The New York Times* у розділі “Думки”: https://www.nytimes.com/2017/04/11/opinion/what-ukraines-jews-fear.html?ref=collection%2Ftimestopic%2FUkraine&action=click&contentCollection=world&region=stream&module=stream_unit&version=latest&contentPlacement=4&pgtype=collection.

⁶ Мається на увазі матеріал телеканалу ЗІК: Ілля Новіков заявив про відповідальність Яценюка за двох в’язнів Кремля. – Сайт ЗІК, http://zik.ua/news/2017/04/11/ilya_novikov_zayavyu_pro_vidpovidalnist_yatsenyuka_za_dvoh_vyazniv_kremlya_1078241.

Хочу зупинитися на інших аспектах пропонованого дослідження, яких не було в минулому дослідженні, саме завдяки тому, що вдалося долучитися до міжнародної мережі досліджень громадської думки. Тут я бачу дуже багато небезпечних для нас речей, які ми ще не обговорювали.

Наприклад, є питання “Чи можна загалом довіряти більшості людей чи треба бути дуже обережним у стосунках з ними?” – надзвичайно важливе питання. Ви бачите, що в Україні лише 17% людей вважають, що можна довіряти іншим, що ми можемо разом з іншими щось робити в нашому суспільстві⁷. Навіть у Росії це 28%. У Польщі – 22% – небагато, і ми дуже схожі з Польщею в тому, що Польща теж переживає нестабільну політичну ситуацію, зміну політичних еліт, внутрішню конфронтацію в суспільстві. Тобто в базових речах ми схожі. Таке велике число людей, які вважають, що треба бути обережними з людьми – 75%, це звичайно лякає. Це не дозволить українському суспільству настільки швидко розвиватися і рухатися вперед, як цього потребує в т.ч. наша економічна ситуація.

Ще цікаве питання: “Наскільки Ви довіряєте кожній з наведених інституцій?”. Ми бачимо, що до Збройних Сил в Україні – досить висока довіра і це природньо, тому що, на жаль, ми знаходимося у стані війни. У нас висока довіра до ЗМІ, яка, як це не дивно, меншою теж є в Польщі. Чомусь у нас висока довіра до профспілок – мабуть, ми цього недооцінюємо або це з якоїсь іншої причини, це дослідники повинні сказати з якої причини.

Те, що погано. Найнижча довіра до університетів. Найнижча довіра до судів: 10,5% певною мірою і лише 1,3% – повністю довіряють, тоді як у Німеччині 17% повністю довіряють і 54% – частково, і навіть у Польщі 3,4% повністю довіряють і 35% – частково, і в Росії 5% повністю довіряють і 28% – частково. Тобто немає жодної довіри до судів. Найнижча серед усіх країн, у яких проводилися опитування, довіра до уряду. Немає довіри до банківської системи. Немає довіри до парламенту і до політичних партій. Це означає, що **українське суспільство абсолютно не довіряє українській державі – не лише українській владі, але і судам, і партіям, і інструментам суспільства**. І це величезне розчарування в державі.

Круглий стіл, 12 квітня 2017р.

Частково маємо для цього об’єктивні причини – повинні їх аналізувати і над ними працювати. Але, разом з тим, це є модельована ситуація, з моєї точки зору, перш за все, Росією, через контрольовані нею ЗМІ. Довіра до яких, як це не дивно – попри фейковість і багато інших речей, як показує це дослідження, не відрізняється від довіри в інших країнах. І повна недовіра до державних інститутів і до частини громадських інститутів, оскільки партія – це по суті громадський інститут.

Це якраз і є спробою довести, що Україна є державою, яка не відбулася. Це те, що росіяни намагаються увесь час довести – знівелювати або “поставити стелю”, не дати розвиватися тому великому суспільному потенціалу, який показують інші частини цього дослідження, які говорять про ріст патріотизму та самоідентифікації українства. І ми, безумовно, повинні замислитися, в чому причини таких результатів, і зробити все, щоб їх подолати. Ми бачимо величезний потенціал суспільства, якому хтось не дає побудувати потенційно сильну державу. Цю “стіну” потрібно зламати. Я вдячний за це дослідження, оскільки воно показує і причини цих факторів. ■

ПОТРІБНА ЦІЛЕСПРЯМОВАНА ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ФОРМУВАННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ

Володимир В'ЯТРОВИЧ,
голова Українського інституту
національної пам'яті

Про довіру. Мене теж лякають ці цифри. Тому що така суть змін, що довіра є саме тим головним соціальним капіталом, який можна інвестувати в якісь зміни. Згоден з тим, що довіра підбивається системно і саме інформаційними кампаніями, які проводяться ззовні. Проте, треба так само розуміти, що довіри бракує, зокрема, і через хиби наші внутрішні. Тобто ми не можемо цього просто відкинути, тому що дуже чітко показано, що довіри бракує власне тим інститутам, з якими українські громадяни найбільше стикаються – це правоохоронні органи, це суди – тобто там, де не відчувається якихось великих змін.

З іншого боку, я думаю, що такий брак довіри має щось спільне із соціально-психологічним ефектом маятника. Справа в тому, що події, які ми мали під час і після Майдану, зумовили максимальне зростання рівня довіри в суспільстві. Довіра волатильна і зараз маятник, на жаль, пішов в інший бік. І цим, очевидно, користуються різного роду політичні сили як всередині країни, так і ззовні.

⁷ Тут і далі М.Княжицький цитує дані соціологічного дослідження, вміщені в цьому номері журналу.

Щодо позитивних речей, які ми бачимо в цьому дослідженні. Я абсолютно згоден з тезою, яка тут неодноразово лунала, що справді зараз ми маємо максимально сприятливі умови для формування ідентичності. Я абсолютно згоден з тезою, яка звучить у цих і в попередніх матеріалах, що потрібна цілеспрямована державна політика формування ідентичності. В американській культурі є такий термін “nation-building” (це слово має два значення, як і “державотворення”) – він означає водночас формування ідентичності та формування держави.

Тому дуже добре, що врешті ми доходимо того висновку, що **участь держави в цих процесах є надзвичайно необхідною**. Звичайно, я втішений тим, що розуміння необхідності участі держави в цих процесах формування ідентичності є як у більшості населення, так і у експертів. Я маю на увазі власне той напрям роботи, пов'язаної з формуванням загальнонаціональної ідентичності, за яку несе безпосередню відповідальність Український інститут національної пам'яті. Йдеться про державну історичну політику.

Соціологічні опитування, які проводилися протягом останніх двох років, дають для нас обнадійливу статистику, що та група, яка підтримує засади цієї політики, є завжди найбільшою (а теперішнє експертне опитування засвідчує ще більш високий рівень підтримки та розуміння необхідності реалізації такої державної історичної політики). Очевидно, що ті рекомендації, які тут обговорюємо, ми абсолютно готові підтримати. Роль державної історичної політики у процесах формування загальнонаціональної ідентичності на цьому етапі є вагомим.

З одного боку, нашим завданням є деконструкція основ радянської ідентичності, які дуже фундаментально закладалися в українському суспільстві і які, на жаль, дуже довго продовжували жити вже після занепаду Радянського Союзу. Власне на це спрямована політика декомунізації. Але **ми прекрасно розуміємо, що повинні пропонувати і якусь альтернативу – нову модель історичної пам'яті** – те, що зараз обговорюється між істориками, громадськістю. Це позитивна програма, яку ми зараз намагаємося формувати.

Так само я абсолютно згоден з тим, що показують ці дослідження та експертні опитування про необхідність державної мовної політики. *По-перше*, ці опитування показали надзвичайну важливість мовного питання у контексті національної ідентичності. *По-друге*, цікавим є момент про мову респондентів: досить велике число (68%) назвали рідною українську мову, дещо менше (52%) тих, хто спілкується вдома українською мовою і ще менше – тих, хто спілкується поза домом українською мовою. Це означає, в першу чергу, що русифікація як така чи невикористання української мови обумовлюється тільки зовнішніми обставинами – тими, які збудовані в суспільстві.

Мені здається, що те, що зараз відбувається у суспільстві та ініціативи в Парламенті про запровадження квот державною українською мовою на радіо і телебаченні – це дуже правильний підхід. Він власне змінює ті зовнішні умови, які дозволять

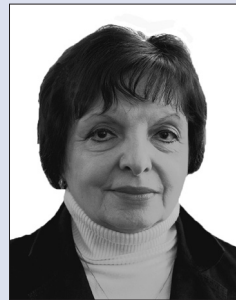
безперешкодно розвиватися мові, і дасть змогу українцям спілкуватись українською мовою в суспільстві, не вважаючи її якоюсь вторинною. Через це політика в цьому напрямі однозначно має бути продовжена, і я сподіваюся, що дійдуть руки саме цього складу Парламенту до відповідного законопроекту про державну мову, який є теж надзвичайно необхідним.

Ще одне зауваження *щодо тези про праві та ліві політичні сили в Україні*. Я завжди дуже скептично ставився до такої класифікації саме в українських реаліях. Мені здається, що, зважаючи на постколоніальні бачення, ще важко говорити про цей класичний політологічний поділ в Україні. Незважаючи на те, що ми вже 25 років живемо в незалежній Україні, постколоніальний підхід набагато більше розкриває український політикум: ми досі говоримо радше про проукраїнські сили, як це не парадоксально, в Україні, і проантиукраїнські, також в Україні.

Так, очевидно, склалося, що ті сили, які себе позиціонують лівими, здебільшого є антиукраїнськими, але, якщо глибше подивитися програму т.зв. “правих” партій, тієї ж “Свободи”, то її соціально-економічний зміст є надзвичайно лівим. Через це, мені здається, використання такого класичного поділу “праві vs ліві” в українській ситуації є, можливо, не достатньо доречним.

На завершення, ще раз хочу подякувати за це дослідження, яке є надзвичайно корисним і дозволяє нам звертатися з ним у тому, що ми робимо. ■

ДЕРЖАВНА УПРАВЛІНСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ І ПОВИННА БУТИ СПРЯМОВАНА НА ТЕ, ЩОБ КОНСОЛІДУВАТИ НАШЕ СУСПІЛЬСТВО

Ірина КРЕСІНА,
завідувач відділу
правових проблем політології
Інституту держави і права
ім.В.М.Корецького
НАН України

Я також хочу подякувати всім, хто був причетний до цього масштабного соціологічного дослідження, яке дійсно дає нам надзвичайно цікавий матеріал для наших наукових досліджень і для нашої політично-практичної діяльності в галузі управління суспільством і всім тим, що називається “наша державна політика”. Не буду коментувати ці результати, вони самі за себе говорять. Звичайно, кожен науковець візьме їх як цікавий матеріал для своїх наукових розвідок і пропозицій щодо здійснення політики.

Мені хотілося б сьогодні обговорити те, що нам запропоновано для дискусії. Власне, це концепція державної політики в галузі формування державної ідентичності. Насамперед, слід сказати, що так, **як сформульована мета цієї концепції, вона дійсно правильна і спрямована на забезпечення консолідації українського суспільства на основі**

вивчення зрізу того суспільства, яке ми сьогодні бачимо. Але завдання сьогодні полягає не в тому, щоб створити політику ідентичності. Як слушно говорилося, ідентичність – це самоідентифікація людини з певною етнічною, соціальною, культурною спільнотою і т.ін. І тому це психологічний акт: себе ідентифікувати з певними спільнотами, які мають дійсно ціннісне наповнення. Але ж мета політики сьогодні і завдання нашої політики полягає не в тому, щоб формувати ідентичність. Управляти цим процесом – це марна справа⁸. Але управляти треба тими процесами, які відбуваються в суспільстві, і які власне свідчать про те, що у нас сьогодні є багато проблем.

А проблема полягає в тому, що **нам сьогодні треба консолідуватися на засадах українських національних цінностей, на засадах європейських цінностей**. Тобто власне те, що лежить сьогодні в основі нашої Революції Гідності – це утвердження європейських цінностей і національних цінностей. І тому, звичайно, що державна управлінська діяльність і повинна бути спрямована на те, щоб консолідувати наше суспільство.

У мене абсолютно негативне враження щодо представленого тут документа, тому що виглядає так, що автори почали роботу “з чистого аркуша”, наче ніколи за 26 років у нас цим ніхто не займався⁹. Слід нагадати, що українські етнополітологи посідають одне з перших місць у європейській політичній науці саме щодо розробки питань етнонаціонального розвитку, етнонаціональних відносин і т.ін. У нас є прекрасні здобутки, прекрасні наукові монографії. У нас є здобутки саме в галузі забезпечення нормативно-правового супроводу цієї політики. А політика ця називається однозначно – етнонаціональна політика України – вона скрізь задекларована, артикульована¹⁰. Мені здається, що саме говорячи про завдання, які сьогодні стоять перед Україною у плані консолідації суспільства, об’єднання країни, “зшивання” наших регіонів, – суть полягає в тому, щоб не управляти ідентичністю, а управляти етнонаціональними процесами, які повинні розвиватися у тому руслі, в якому бажано сьогодні, щоб держава утверджувалася як самостійна та незалежна.

Як свідчать дані соціологічного дослідження, спільна ідентичність на засадах єдиної політичної нації і громадянства в Україні сформована. 95% опитаних вважають себе громадянами України, незалежно від їх етнічного походження та культурної, освітньої ідентичності і т.ін. І тому сьогодні треба спиратися на це величезне завоювання, здобуток нашого незалежного державного розвитку за 25 років. Ми сформували цю ідентичність, незалежно від того, хто сьогодні ставить такі завдання про те, щоб формувати

Круглий стіл, 12 квітня 2017р.

єдину ідентичність. А така постановка питання на 26-му році незалежності України тільки про формування цієї ідентичності мені здається проявом меншовартості. Головне завдання, я повторюю, це консолідація на засадах національної ідеї і наших спільних цінностей. Відповідно, вся етнонаціональна політика має бути спрямована на утвердження єдності нації і держави. І питання ідентичності – це тільки одне з багатьох, які стоять на цьому шляху, які власне потребують розв’язання.

Не менш важливі складові цієї політики, я маю на увазі етнонаціональної – це мовна, міграційна, культурна, освітня політика – вони, до речі, тут відображені у концепції. Це окремі галузеві види політики, але вони не є складовими політики ідентичності. Тут, мені здається, дійсно зміщені акценти. У нас сьогодні вкотре в Парламенті зіткнулися політичні позиції¹¹. От які сьогодні завдання нам треба вирішувати: не говорити про ідентичність, а про те, що йде гостре протистояння політичних позицій – проукраїнських і антиукраїнських, проросійських позицій. І тому вся наша практична діяльність насамперед повинна бути спрямована на формування саме консолідації суспільства.

Щодо термінології цієї концепції. Не витримує критики. Ми говоримо, що у нас одна нація і є багато етносів. І тут ми знову бачимо якісь старі, вже багато разів критиковані позиції. Наприклад, “мова міжнаціонального спілкування”, “титильна нація” – ну це зовсім неприпустимі терміни. Я не знаю, з яких радянських підручників витягли цю термінологію і вставили її в цей текст. Мені здається, що треба серйозно працювати над такими документами. Або, наприклад, “міжнаціональні стосунки”! Це якийсь уже печерний сталінізм, якщо ми говоримо про міжетнічні стосунки, етнічний склад населення, етнічну та

⁸ За даними експертного опитування Центру Разумкова, опублікованого у цьому номері журналу, 74% експертів вважають за необхідне визнати формування загальнонаціональної ідентичності громадян України окремим напрямом державної політики.

⁹ **Коментар редакції.** Для дискусії на Круглому столі Центром Разумкова було запропоновано матеріал під назвою “Основні цілі, принципи, напрями державної політики у сфері ідентичності в сучасних умовах. Тези для дискусії”. Під час презентації результатів проекту на Круглому столі було зроблено особливий наголос на тому, що представлені тези не є цілісним, завершеним документом, а являють собою узагальнення позицій за результатами соціологічних та експертного опитувань, фокус-груп, а також міркувань, висловлених учасниками заочних круглих столів і попередніх фахових дискусій. Передбачалося, що за підсумками дискусії роботу над Концепцією буде продовжено з урахуванням висловлених зауважень і пропозицій.

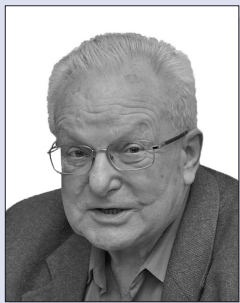
¹⁰ На цей час в Україні немає офіційного документа концептуального характеру, який визначав би засади державної політики у сфері етнонаціональних відносин, а законодавча база в цій сфері значною мірою потребує оновлення і доповнення.

¹¹ Можливо, йдеться про конфлікт між народними депутатами Н.Шуфричем та Ю.Березою, що виник через використання Н.Шуфричем російської мови в Парламенті. Докладніше див. “Шуфрич та Береза полаялися через декларації та російську мову”. – http://espreso.tv/news/2017/04/12/shufrych_i_bereza_polayalsya_cherez_deklaraciyi_ta_rosijsku_movu.

національну ідентичність, спільну ідентичність – я не розумію, чому не потрапив цей документ до рук науковців, які дійсно могли б допомогти грамотно сформулювати це. Я не хочу це все коментувати, бо це в нас забере багато часу¹².

Хочу підкреслити кілька позицій. Політика формування спільної ідентичності не може охоплювати всі види політик: освітню, культурну, міграційну – це тільки напрями діяльності держави в галузі освіти, культури і т.д. Але це не політика ідентичності. Далі, немає головного в цій концепції – суб'єкта цієї політики (хто буде здійснювати державну політику?). Наступне, якісь необхідні моменти, які мають супроводжувати документ такого роду – якщо формується концепція політики, то повинні бути визначені терміни, цілі, завдання, принципи, відповідальність цих суб'єктів, взаємозв'язки між ними, яка нормативна база потрібна (в концепцію закладається теоретична основа, а далі це основа для того, щоб сформувалась адекватна нормативно-правова база); немає повноважень, немає інституційної структури, яка буде забезпечувати – державний орган, який здійснюватиме цю політику¹³. Власне у традиційне розуміння того, що таке політика, воно сьогодні не вкладається. ■

МИ НЕ ВИРІШИМО ПИТАННЯ, ЯКЩО БУДЕМО ГОВОРИТИ ЛИШЕ ПРО ІДЕНТИЧНІСТЬ ОКРЕМОГО ГРОМАДЯНИНА, ЗАЛИШАЮЧИ ПОЗА ДУЖКАМИ ІДЕНТИЧНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНУ ТА ІДЕНТИЧНІСТЬ ДЕРЖАВИ

Володимир ВАСИЛЕНКО,
Надзвичайний і Повноважний
Посол України

Багато говорилося, що немає політики у сфері ідентичності як громадян України, так і ідентичності національної. І всередині експертної спільноти немає навіть термінологічних підходів до цієї проблеми. І, звичайно, якщо ми не виробимо єдиної мови, якою ми розмовляємо, то у нас і розмови не вийде.

Що стосується дослідження. Дослідження – досить цікаве і цінне. Його можна використати для побудови концепції, я б сказав, підтримки і зміцнення національної ідентичності. Тут говорилося про те, що українська ідентичність лише формується або народжується і т.ін. **Українська ідентичність**

є тисячоліття. Вона весь час знаходиться у процесі розвитку. Таким чином, ми повинні підходити до самої проблеми, що українська ідентичність знаходиться весь час у процесі розвитку і весь час розвиватиметься. Це не є якесь статичне явище.

Метою в тезах для дискусії зазначено, що це є “формування української політичної нації як спільноти громадян”. Поясніть, що таке “політична нація” і що під цим розуміти. *По-перше*, був більш прийнятний термін. Це не “політична нація”, а “громадянська нація”, “civic nation” – тобто це нація, єдність якої ґрунтується на спільності людей, які мають одне і те ж громадянство, єдине громадянство. Це зовсім інший аспект. Зовсім іншого змісту набуває тоді поняття “політичної нації”, коли ми її називаємо “громадянська нація”. І це дійсно: в Україні існує громадянська нація так, як вона існує в будь-якій країні Європи. Що таке громадянська нація? З чого складається громадянська нація? Складниками громадянської нації є не окремі громадяни, а є спільноти.

Питомою спільнотою, ядром громадянської нації завжди є нація, яку офіційно називають “титульною нацією”. У Німеччині – це німецька нація, у Франції – це французька нація, в Україні – це українська нація. **І ми повинні говорити про національну ідентичність.** Ми не вирішимо питання, якщо ми говоритимемо лише про ідентичність окремого громадянина, залишаючи поза дужками ідентичність національну та ідентичність держави. У цьому плані ми концептуально повинні погодитися з тим, що можуть існувати ідентичність громадянина, ідентичність фізичної особи, але є поряд з тим і ідентичність національна – тобто тієї спільноти, в рамках якої існує цей громадянин. І тільки таким чином ми можемо нормально вирішити проблему ідентичності і здійснення цієї ідентичності.

Далі. Якщо взяти будь-яку державу – вся її зовнішня чи внутрішня політика завжди є націєцентричною. В Україні, на жаль, немає україноцентричної політики. І саме **через відсутність україноцентричної гуманітарної політики ми маємо російську агресію**, вчинену проти України, результатами якої є втрата Криму та регіонів Донбасу і Луганщини.

Які території були втрачені? Ті, на яких відбулася тотальна зачистка всього українського. Сам цей факт свідчить, що **без нормальної україноцентричної гуманітарної політики ми не збережемо державу і будемо прирікати цю державу на подальші кризи і страждання.** Таким чином, потрібно говорити не про державну політику у сфері ідентичності громадян, а треба говорити про гуманітарну державну політику, яка робить державу міцною, надає державі спроможності протистояти зовнішній і внутрішній загрозі.

У концепції говориться про те, що необхідно проводити мовну політику, культурну політику, політику національної пам'яті, міграційну політику і т.д. Саме це і є складниками державної гуманітарної політики. З моєї точки зору, і я про це писав, – через

¹² **Коментар редакції.** Згадувані тут у критичному контексті терміни в даний час без застережень використовуються у сучасних наукових виданнях з проблем етнополітики, в т.ч. англomовних, деякі з них – у чинних законодавчих актах, зокрема, в Законі України “Про національні меншини”.

¹³ **Коментар редакції.** Більшість з переліченого міститься у матеріалі, що був запропонований до дискусії на Круглому столі. Див.: “Основні цілі, принципи, напрями державної політики у сфері ідентичності в сучасних умовах. Тези для дискусії”. – Основні засади та шляхи формування спільної ідентичності громадян України. Інформаційно-аналітичні матеріали до Круглого столу 12 квітня 2017р., с.89-93, http://www.razumkov.org.ua/images/Material_Conference/2017_04_12_ident/2017-Identi-3.pdf.

Круглий стіл, 12 квітня 2017р.

відсутність україноцентричної гуманітарної політики ми стали об'єктом не лише збройної агресії, а ми є об'єктом гуманітарної агресії з боку РФ. Складниками цієї гуманітарної агресії є: *по-перше*, мовно-культурна війна, яка ведеться проти України вже кілька століть; *по-друге*, це є війна інформаційно-пропагандистська; *по-третє*, це є війна в галузі історичної пам'яті – **нам відмовляють у праві мати свою власну історію та свою історичну пам'ять**; *по-четверте*, це є війна в царині релігії. От чотири складники гуманітарної агресії, які скеровані проти України і проти яких Україна не протистоїть належним чином через те, що в державі немає україноцентричної гуманітарної політики.

І вістрям гуманітарної війни проти України є війна на мовному фронті. Чому? Тому що **мова – це ключовий фактор, за допомогою якого ми ідентифікуємо належність громадянина до своєї етнічної спільноти та до держави**. Тому сьогодні практично ми всі повинні зайнятися цим – от Центр Разумкова, Національний інститут стратегічних досліджень та інші інституції – об'єднати зусилля і працювати спільно над створенням концепції україноцентричної гуманітарної політики. А поки ця концепція буде розглядатися, необхідно щоб Верховна Рада якомога швидше ухвалила Закон про державну мову, який зареєстрований сьогодні в Секретаріаті Верховної Ради і який необхідно вже зараз обговорювати з тим, щоб якнайшвидше прийняти¹⁴.

ДЛЯ УКРАЇНИ ТЕМА ІДЕНТИЧНОСТІ Є НАПРУЖЕНОЮ І ПРОБЛЕМАТИЧНОЮ

Євген БИСТРИЦЬКИЙ,
виконавчий директор
Міжнародного
фонду "Відродження"

Кілька слів про поняття "ідентичність", про яку ми говоримо у філософії. Можна говорити про дуже просту річ. Ідентичність (якщо ми перекладемо це слово) – це тожсамість; це тотожність себе і людей, спільнот, у яких люди живуть; ідентичність – це те, що зберігає нашу тотожність, зберігає гідність, єдність спільноти, а значить вона є основою економічного, культурного розвитку, політичних стосунків – тобто того, що називається суб'єктністю країни.

Те, чого торкається або аналізує це дослідження, це, перш за все, громадянська або, громадянсько-політична ідентичність. Про тему національної

ідентичності є лише цифри ставлення громадян до своєї самоідентифікації. Це ясно, це правильно. Але саме тут є і проблема. Для України тема ідентичності є напруженою і проблематичною, тому що **дві ідентичності, які існують у будь-якому суспільстві, це політична, громадянсько-політична або "civic identity", та етнонаціональна ідентичність – між собою мають складні стосунки**. Можу сказати, що якраз ці складні стосунки між двома вимірами ідентичності зараз породжують найбільш конфліктні ситуації, починаючи з парламенту і закінчуючи громадською думкою, загалом збереження цієї самототожності або суб'єктності України.

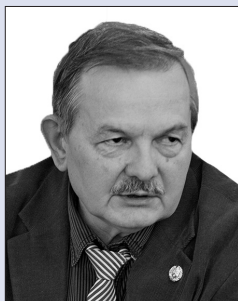
З цього приводу я хочу як директор фонду "Відродження" дещо сказати. Мені дуже сподобалися цифри, які говорять про те, що коли обирають серед державних чи суспільних інститутів, найбільше впливають громадські організації, громадські рухи, які є в Україні¹⁵. Значить, реформа децентралізації на правильному шляху.

Загалом, тут говориться про загальнонаціональну ідентичність, в якій я виділяю два параметри, два модуси. Хочу сказати, що подальший напрям досліджень – найбільш складний. А саме: проаналізувати, зробити якісну соціологічну аналітику, як між собою взаємодіють етнонаціональна та громадянсько-політична ідентичність¹⁶. Хто це зробить, той висвітлить ті проблеми, які у нас є. Візьмемо Парламент: я не буду наводити там пронаціоналістичні, прогромадянські угруповання депутатів – це можна розкласти по полицях, і справа в тому, як можна зробити аналітику їх стосунків між собою, між їх ідентичностями. Це перспектива фантастична, і я вітаю Вас тому, що Ви фактично на це вийшли. І це буде хороша відповідь на ті питання щодо концепції, про яку тут говорили.

¹⁴ Скоріш за все, йдеться про проект закону "Про державну мову", реєстр. №5670 від 19 січня 2017р.

¹⁵ Очевидно, йдеться про відповіді на питання "Наскільки Ви довіряєте кожній з наведених інституцій?", де за сумарним показником ("довіряю" та "скоріше довіряю") рівня довіри суспільні інституції посідають перші місця.

¹⁶ Про співвідношення різних аспектів ідентичності громадян України докладніше див.: підрозділ "Особливості ідентичності окремих мовних і національних груп" матеріалу "Ідентичність громадян України в нових умовах: стан, тенденції, регіональні особливості". – Національна безпека і оборона, №3-4, 2016, с.84-103.

**ТРИВОЖНА ТЕНДЕНЦІЯ:
ДИСТАНЦІЮВАННЯ ЖИТЕЛІВ
НЕПІДКОНТРОЛЬНОЇ ТЕРИТОРІЇ
ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ ВІД
ДЕРЖАВИ УКРАЇНА**

Володимир КІПЕНЬ,
голова Інституту соціальних
досліджень і політичного
аналізу (м.Донецьк)

Хочу звернути увагу на кілька моментів. Звичайно, мені дуже імponує підхід, запропонований в самій роботі, і який у завершальному аспекті пропонує тези до дискусії про створення концепції для розробки державної політики ідентичності. Він дійсно більше нормативний. Це бажання сформулювати базові засади, принципи, напрями, які дадуть можливість рухатися в забезпеченні більшого прогресу, виходячи з того висновку, що сьогодні триває формування української громадянської ідентичності. Для мене це принципово важливо.

Але хочу сказати, що **варто від концептуально-теоретичних і, певною мірою, універсалістських підходів перейти до деяких підходів проблемного характеру.** Думаю, що поряд з тезою, що нинішня ситуація відкриває вікно можливостей для достатньо ефективної роботи у плані подальшого формування української громадянської ідентичності, мені видається, є обов'язковим додати, що поряд з цим вікном можливостей відкривається і портал небезпек. І цей портал небезпек є не менш загрозливим у плані тих умов, які сьогодні існують для української ідентичності, української громадянської єдності, а за великим рахунком – і єдності української держави. Нерозуміння цього чи мінімізація загроз, які походять від цього, є уже не теоретичною помилкою, а помилкою політико-практичною.

Виходячи з цього, зверну увагу на три площини, які мені видаються сьогодні топ-проблемами формування української ідентичності. *Перша* – пов'язана з практично 2-мільйонною спільнотою внутрішньо переміщених осіб з тимчасово окупованих територій, які шукають сьогодні свою ідентичність у більшості інших регіонів України. І, до речі, **держава робить дуже багато, щоб цю ідентичність достатньо ускладнити у самовизначенні.** Поки що ця проблема, з моєї точки зору, першого рівня складності. Але необхідність безпосереднього звернення на

неї уваги не лише аналітично, але й у плані політико-практичного реагування є надзвичайно актуальною.

Друга площина є на порядок складнішою стосовно формування української ідентичності і рівня загрози – це та спільнота, та частина населення, яка знаходиться на Сході України на лінії розмежування. Це знову мільйони людей. Останні дослідження показують, що рівень проблематики там, порівняно з середніми по Україні медіальними показниками, є часто на порядки складнішим.

І *третья* проблема, найскладніша – це населення за лінією розмежування, населення ОРДЛО, населення тимчасово окупованих територій. Хочу сказати, що відсутність у першочергових цілях державної політики, які пропонуються для дискусії, позицій, які б враховували ці три аспекти, є не надто добрим знаком.

У цьому плані хочу підкреслити, що певні напрацювання стосовно реальної проблематики цих трьох площин (напевно більше зупинюся на двох останніх) зроблені деякими громадськими аналітичними структурами, які мають стосунок до тієї території. Зокрема, Фабрикою думки¹⁷. Вони провели дослідження, яке може певною мірою додати тих позитивів, які запропонували сьогодні колеги з Центру Разумкова. Це дослідження стосується особливості свідомості та ідентичності жителів підконтрольної і непідконтрольної території Донецької області.

Зверну увагу на наступне. Те, що зберігаються певні спільні ідентифікаційні речі на обох цих частинах, і, разом з тим, тенденції, які відзначаються сьогодні соціологами, свідчать про надзвичайно загрозливі моменти і для загальноукраїнської ідентичності. Про що йдеться? Не буду говорити про об'єктивні причини – це зрозуміло і не потребує додаткових коментарів. Зверніть увагу на наступне: досить слабка українська громадянська ідентичність жителів непідконтрольної території (8%), порівняно з жителями підконтрольної території (32%)¹⁸. *Перша* принципова різниця: 8% української громадянської ідентичності на непідконтрольних територіях. Як соціолог, який займався цією проблемою раніше в цій місцевості, скажу, що це падіння надзвичайно тривожне.

Круглий стіл, 12 квітня 2017р.

¹⁷ Очевидно, йдеться про аналітичний центр "Фабрика думки "Донбас". Докладніше див.: <http://donbasthinktank.org/ua>.

¹⁸ Тут і далі В.Кіпень подає дані дослідження, проведеного українським офісом міжнародного дослідницького агентства *Institut für Automation und Kommunikation* з 30 травня по 13 червня 2016р. методом особистого (*face-to-face*) інтерв'ю (вибіркова сукупність на непідконтрольній території області становить 605 респондентів, а на підконтрольній – 805; похибка на непідконтрольній території складає 3,98%, на підконтрольній території – 3,45%). Див.: Результати соціологічного дослідження "Особливості свідомості та ідентичності жителів підконтрольної та непідконтрольної України територій Донецької області" – <http://www.ifak.com.ua/upload/image/Особенности%20сознания%20и%20идентичности%20жителей%20подконтрольных%20и%20неподконтрольных%20Украине%20территорий%20Донецкой%20области,%20июнь%202016%20года.pdf>.

Друга позиція: розпочалося формування нової ідентичності “громадянин ДНР”. І сьогодні серед жителів непідконтрольних територій області це вже на рівні 18% – практично п’ята частина. Ще тривожна тенденція: дистанціювання жителів непідконтрольної території Донецької області від держави Україна, виражене, порівняно з жителями підконтрольної частини території, відчуття дистанції щодо жителів інших регіонів України. Досить сильне, порівняно з жителями підконтрольної частини території, відчуття власної соціокультурної своєрідності, несхожості на жителів усіх інших територій України. Такі самовідчуття значної частини населення – це величезна проблема. Можна додати до цього ще те, що ставлення до української держави як один з ключових індикаторів власне громадянської ідентичності на цих територіях є дуже проблемним. Набагато більше критичних оцінок, порівняно з загальноукраїнськими показниками, пропонуваними Центром Разумкова.

Ми отримуємо цілісну картину, про яку я сказав як про портал загроз для формування української загальнодержавної громадянської ідентичності. **Не відгукнутися на ці загрози буде політичною помилкою української держави.** І відпрацювання політики, яка б забезпечила мінімізацію цих загроз, з моєї точки зору, в рамках цієї проблематики є ключовим.

Також хочу сказати, що і мені видається достатньо евристичним і практико-політично корисним продовження досліджень у напрямі моніторингу реалізації української державної політики на підконтрольних територіях у плані впливу її на сприяння формуванню української громадянської ідентичності. Якщо ми отримаємо відповідні дані, – у нас буде більше розуміння необхідності тих чи інших конкретних прагматичних кроків. ■

КОНЦЕПЦІЯ – ЦЕ ЕТАП ДО ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОГО АКТА, ЯКИЙ БУДЕ ІМПЕРАТИВОМ І БУДЕ ІНТЕГРУВАТИ ВСІ ВИДИ ПОЛІТИКИ

Віктор КОТИГОРЕНКО,
головний науковий
співробітник відділу
національних меншин
Інституту політичних і
етнонаціональних досліджень
ім.І.Ф.Кураса НАН України

Я також хочу подякувати і Центру Разумкова, і нашим зарубіжним партнерам за це дослідження. Тому що для мене особисто як науковця воно є надзвичайно корисним. Ми всі починаємо краще розуміти, в якому суспільстві ми живемо. Такі дослідження краще розуміють переважно науковці та експерти, на жаль, дедалі менше їх розуміє влада – тому що вона живе у якихось своїх ідентичнісних параметрах. Вона до нашого рівня не дуже опускається.

Я подивився документи зразків 2007р. і 2017р.¹⁹ Як на мене, новий проект у чомусь сильніший,

потужніший і сучасніший, але концептуально слабший, в ньому набагато більше суперечностей. Підходів може бути багато і тут вони прозвучали. Але в рамках одного підходу не може бути протиріч. Документ вийшов внутрішньо суперечливим. От читаємо формулювання мети: “Мета концепції – вироблення державної політики...” і далі за текстом, а очікуваним результатом буде консолідація в суспільстві. Результатом буде тільки документ, покладений на папір, а консолідація в суспільстві буде результатом запровадження цього документа.

Я підтримую тезу, що українське суспільство було, є і буде багатоскладовим. Інтегрувати – так. Сконсолідувати – треба думати, тому що все одно ми маємо інтегрувати багато різноманітностей, але навколо чого? – це питання. Тобто на виході – концепція – це етап до формулювання правового акта, який буде не парасольковим, а буде імперативом, буде інтегрувати всі види політики. Такий документ може називатися або “Стратегія”, або ж “Основи державної політики з формування загальнонаціональної ідентичності громадян України”, або якось інакше. Але концепт має бути такий.

Його складовими, безумовно, повинні бути: стратегічна мета (принципи ексклюзивності та інклюзивності – це філософствування, розумування); цілі та завдання – тут вони виписані доволі потужно. Говорилося, що має бути єдиний інструмент, що тільки гуманітарна політика або тільки етнонаціональна політика можуть формувати ідентичність – це некоректно. **Якщо ми не будемо платити пенсії людям, які живуть на непідконтрольній нам території, то вони ніколи не відчуватимуть себе українцями.**

Нам розказували до блокади казочки, що у нас там немає жодних зв’язків. Виявляється, вони виплачували на картки зарплату, а пенсію вони чомусь не можуть виплатити. Як люди тоді будуть ставитися до Української держави? Хоча правильно було сказано – на Донбасі не-україно орієнтованих завжди було до 30%, в Криму, як не дивно, до 25% – ще менше. Це останні соціологічні дослідження перед окупацією показували.

Але знову до документа. Головне, що мають бути прописані механізми цієї політики, які повинні стосуватися і Президента, і Уряду, і регіональних органів державної влади, місцевого самоврядування, громадянського суспільства, навіть бізнесу (тому що будь-яка політика, особливо на регіональному рівні, або коли її реалізують громадські організації – повинна з чогось фінансуватися і без бізнесу з бюджету цього ж не профінансуєш), потрібне податкове законодавство і т.д. Ці механізми, по факту, вже прописані, їх просто треба сюди підключити.

Протиріччя термінологічні. Про них багато сперечалися. Про терміни не сперечаються, а домовляються. Проаналізуємо терміни. Мета концепції – формування політичної нації. У пункті 7 йдеться про мову і культуру титульної нації. Це нонсенс.

¹⁹ В.Котигоренко порівнює проект Концепції формування загальнонаціональної ідентичності громадян України, підготовлений Центром Разумкова і опублікований у журналі “Національна безпека і оборона” (№9, 2007, с.28), та тези для дискусії, запропоновані для обговорення на цьому заході.

Ми знаємо добре міністра, який відповідав на запитання, коли його затверджували, ким він є за національністю, то він сказав “я українець бурятського походження”²⁰. Так ми що – будемо цих українців бурятського походження переконувати не бути бурятом, бо в нас є українська етнічна нація?

Про шкалу пріоритетів щодо своєї етнічної спільноти. З 1992р. Інститут соціології НАН України ставить питання “Ким Ви себе найперше вважаєте?”, потім почали це робити Центр Разумкова і багато інших служб. За цими дослідженнями із своїм етносом себе ідентифікували від 1,8% до 3%. Навіть у Галичині така самоідентифікація ніколи не перевищувала 4%, а от громадянської ідентичності у Галичині – понад 90%. Тож треба думати про цю спільноту громадян. До речі, ПАРС у 2006р. ухвалила резолюцію, яка називалася “Поняття нація”. І в цій резолюції сказано, що треба припинити кваліфікувати націю як суто громадянську чи якусь етнічну та ін., а треба в межах громадянської нації інтегрувати всі багатоманітності, в т.ч. й етнічні (у вступі до цієї резолюції ПАРС)²¹. І ми повинні цю інтеграцію робити.

Але коли ми кажемо, що нація – люди, об’єднані спільними правами та обов’язками, давайте вийдемо і це людям скажемо – буде гомеричний регіт, тому що ми прекрасно знаємо різницю між деклараціями і реаліями. Але є базові цінності, навколо яких формуються громадянські ідентичності. Більше того, якщо ми хочемо моніторити як ідентичність формується, треба взяти якісні індикатори, які піддаються кількісному вимірюванню. І це дуже просто: це вже зроблено науковцями Центру Разумкова і багатьма іншими.

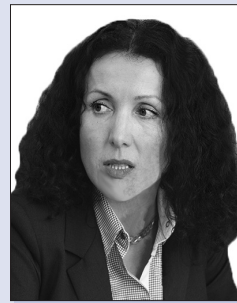
Важливість державної незалежності – індикатор раз, різними запитаннями він вимірюється кількісно. Пріоритетність громадянського у структурі самоідентифікації – два. Гордість за належність до спільноти громадян – три. Значущість почуття патріотизму – чотири. У нас російськомовних патріотів на Донбасі вийде приблизно стільки, скільки російськомовних людей в Україні загалом нараховується. І не можна в такому випадку говорити, що той, хто не тільки етнічні цінності сповідує, не є патріотом. Такого бути не може. Так що ці параметри є. І коли ми будемо оцінювати ефективність політики, ми за певними індикаторами будемо вимірювати. Ми знаємо, що показники цих індикаторів у різних регіонах – різні: на Волині вони одні, в галицьких областях – інші, на Харківщині – інші, на Донбасі – ще інші.

Далі, такі прикметники як “політична” нація – теж нонсенс²². Нація і є нація. Так, нація співгромадян: у нації єдина спільна ідентичність – це громадянська. А коли ми кажемо “політична”... Ну, давайте, у нас та сама політична мета, яку нам сформулювали, – НАТО – вона і досі коле Україну. (Це НАТО, де, до речі, нас ніхто не чекає на сьогоднішній день.) Наші люди, не вірячи партіям,

прихильні до різних партій і йдуть, і голосують. Але, що нас політично об’єднує всіх, то (це вже сьогодні називали) це тотальна недовіра до всіх без винятку суб’єктів політичної влади.

Ми всіх осіб повинні інтегрувати і у всіх формувати громадянську ідентичність, які співвідносять або ідентифікують себе з якоюсь етнічною, культурною, мовною спільнотою і т.ін. Багато цих питань, про які я казав (і про механізми і інше) у 2008р., я підготував і опублікував у “Стратегічних пріоритетах” проект Закону “Про Стратегію державної етнонаціональної політики”²³. Ясно, що він нікому не був потрібен. Але, в будь-якому разі, він дуже підходить до тексту Центру Разумкова. Можна взяти і 60% просто додати до цього документа. ■

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА НЕ ПОВИННА БУТИ “КИЄВОЦЕНТРИЧНОЮ”, НЕ ПОВИННА ФОРМУВАТИСЯ ТІЛЬКИ У КИЄВІ

Лідія СМОЛА,
професор кафедри видавничої
справи та редагування
Національного технічного
університету України
“Київський політехнічний
інститут ім.І.Сікорського”

Я приєднуюся до попередніх подяк і вітань Центру Разумкова. Це справді надзвичайно важливе дослідження. Тут є велике поле для того, щоб його можна було використовувати в подальших дослідженнях.

Перш за все, є проблема у дефініціях. Колись, Р.Декарт говорив, що люди позбулися б половини своїх проблем, якщо б змогли домовитися про те, що означають ті чи інші слова. І ми бачимо, що навіть у цій аудиторії є різне трактування тих чи інших підходів, тих чи інших слів.

Однак деякі науковці говорили про колективне несвідоме чи інші якісь аспекти. Я б зупинилася на вдалому вислові “говорити про тотожність себе і спільнот”. Я підмітила три такі моменти, які мені видаються важливими. *Перше*. Що б могло бути цим консолідуючим і об’єднуючим чинником? Тому, що він десь існує і в контексті цієї громадсько-політичної ідентичності. Якщо дамо стислий експрес-курс, то євреїв об’єднувала ідентичність спільного храму, християни об’єдналися на вірі в Бога, американців об’єднала “American dream”. Тобто якісь життєві пріоритети матеріального чи духовного аспектів. Європейців об’єднують європейські інститути,

²⁰ Цитується фрагмент відповіді Прем’єр-міністра Ю.Єханурова (вересень 2005р. – серпень 2006р.) в інтерв’ю за підсумками 2005р. “Україні молодій” (січень 2006р.).

²¹ Йдеться про рекомендацію Парламентської асамблеї Ради Європи №1735 (2006) “Концепція нації”, <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=17407&lang=en>.

²² **Коментар редакції.** Термін “політична нація” широко використовується у сучасних вітчизняних і зарубіжних наукових виданнях з проблем етнополітики.

²³ Див.: Котигоренко В. Щодо стратегії державної етнонаціональної політики. – Стратегічні пріоритети, №1, 2008, с.40-52. <http://old.niss.gov.ua/book/StrPryor/6/7.pdf>.

які власне захищають і відображають ті цінності, ті права і засади, на основі яких живуть європейці. Тому те, що могло б бути тим чинником консолідації українців, України, громадян України – мені видається одним з ключових. Чи це є обриси спільного майбутнього, чи це приклади героїчного минулого.

Друге – момент успішності реалізації державної політики – залежатиме від ставлення до російськомовної України. І власне тут питання можуть виникнути до нації. Мені видається, що в подальшому дослідженні чи у підготовці майбутнього документа, тут був би дуже слушним досвід Фінляндії – нежорстка українізація, відстоювання української мови та інформаційного простору. Маю на увазі досвід Фінляндії у той період, коли там панувала шведська мова, а мова фінська вважалася мовою відсталих прошарків населення²⁴. Тобто мовний аспект є важливим і в контексті ставлення власне до російськомовної України.

Третій аспект – ця державна політика не повинна бути “києвоцентричною”, не повинна формуватися тільки в Києві. Тому що, якщо брати всі роки, – і доповідачі попередні говорили – в Україні найгіршим, як на мене, є питання комунікації між владою і населенням. Ця комунікація не налагоджена. Говорити про загальнонаціональну ідентичність без налагодження цієї комунікації неможливо. Справді, у нас тим, що об’єднує, є те, що дуже люблять у соціальних мережах жартувати “hashtag зрада” [зрада], тобто дуже швидко об’єднуються навколо “зради, що не те робить влада”. Але якихось прикладів дій, консолідаційних дій, які б йшли від держави, у нас, на жаль, немає.

І останнє, що хочу сказати в цьому контексті, це аспекти, які обговорюються у соціальних мережах, а саме – практика громадянства. Тобто це питання не лише надання паспорта чи ідентифікаційного коду, а реалізації громадянської ідентичності, володіння мовою, знання історії. І в цьому аспекті, мені видається, тут у документі повинні бути прописані інституції, а саме: освіта, армія (оскільки одним з факторів, навколо якого формується загальнонаціональна ідентичність, є армія – там, де вже ми відчуваємо цю ідентичність). Має бути все-таки домовленість чи своєрідний пакт з приватними власниками медіа, конвенції як варіант. ■

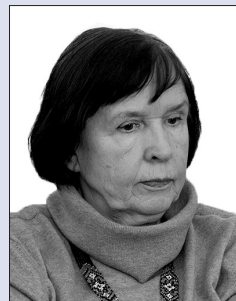
Круглий стіл, 12 квітня 2017р.

²⁴ Фінська мова до XIX ст. не мала офіційного статусу. Як частина Королівства Швеція з XIII по XIX ст. Фінляндія використовувала шведську мову у сфері освіти, державної влади та літератури. Формально фінська мова здобула рівні права зі шведською у 1863р. Відтоді її почали викладати у школах та університетах, нею почали друкувати газети, художню літературу. Однак лише у 1919р. фінську мову проголошено офіційною мовою Фінляндії нарівні зі шведською.

²⁵ Очевидно, йдеться про Директиву Міністра оборони України “Про вивчення української мови у Збройних Силах України” №Д-10 від 15 травня 1992р.

МИ ВТРАТИЛИ І КРИМ, І ДОНБАС, ТОМУ ЩО ВОНИ ПОВНІСТЮ БУЛИ ВІДДАНІ ПІД КОНТРОЛЬ ЗМІ РОСІЇ

Лариса МАСЕНКО,
професор кафедри
української мови
Національного університету
“Києво-Могилянська академія”,
провідний науковий
співробітник Інституту
української мови НАН України

Приймаюся до висловлених думок, що дослідження, проведене Центром Разумкова, є надзвичайно важливим, актуальним і з цінними висновками.

Хочу сказати кілька слів з приводу дискусії. *По-перше*, тут прозвучало, що термін “титульна нація” – це радянщина, що це з радянської традиції. Це абсурд, тому що ніде в радянській термінології ніколи не вживався термін “титульна”. Зовсім не було поняття “державної мови” і відкидалося поняття “державотворчої нації”. Була “гармонійна двомовність російсько-національна”, була “дружба народів”, а насправді всією цією риторикою фарбувалася жорстка русифікація та уніфікація всієї країни на мовно-культурному ґрунті.

По-друге, тут прозвучала така думка, що мовну політику треба проводити ліберальними методами. Хочу сказати, що **держава не може усуватися від державної мовної політики**. Ми втратили і Крим, і Донбас, тому що вони повністю були віддані під контроль ЗМІ Росії, які весь час вели там антиукраїнську пропаганду. Хочу звернути увагу на те, наскільки важливий мовний чинник, – тому що Росія постійно його використовує. І в чому велика наша помилка: українська мова була проголошена державною, тобто набула державного статусу, але жодного контролю за виконанням цього закону, цього статусу не було і, фактично, це перетворилося просто на декларацію. Власне, держава не може усуватися від певного диктату.

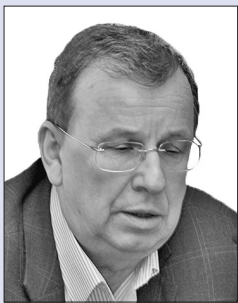
Хочу навести приклад великої помилки, зробленої у Збройних Силах України. Ще на початку 1990-х років була ухвалена постанова, що треба вивчати українську мову в Збройних Силах, але на добровільних засадах²⁵. Зрозуміло, що офіцерство, виховане в Москві, проігнорувало це. І в нас армія, фактично, і досі – русифікована.

По-третє, тут прозвучав такий момент, що “ось дуже негативне явище у нас у школах, коли після уроків на перервах (поза уроками) вчителі говорять з дітьми російською мовою”. Це абсолютно неприпустиме явище. І, до речі, коли І.Вакарчук був Міністром освіти, під тиском громадських

організацій, була прийнята Постанова (її навіть підписала Прем'єр-міністр Ю.Тимошенко) про те, що в українських школах має бути україномовний режим, тобто вчителі з дітьми мають і на перервах говорити українською мовою²⁶. Тому що власне державна мовна політика переважно спрямована на молодь. **У всіх країнах, які виходили з постколоніальних ситуацій з асимільованим населенням, ключовим інститутом, насамперед, була освіта.**

У нас зараз підготовано три законопроекти про державну мову. До речі, досі не скасований ганебний закон Ківалова-Колесніченка²⁷, і Конституційний Суд, очевидно, не збирається його скасовувати. У Комітеті Верховної Ради з питань культури і духовності лежать три законопроекти. Найкращий з них це проект Закону "Про державну мову", яким пропонується створити центр, що матиме контрольні функції за виконанням закону²⁸. На жаль, там ще два законопроекти. Хотілося б, щоб дійшли згоди. Ось ця наша недовіра в суспільстві, про яку тут йшлося, по-моєму, існує і серед нашої еліти. Було б дуже бажано в цьому Комітеті обрати все ж таки як базовий проект Закону "Про державну мову" і, хоча я розумію, який буде спротив, наполягати все ж таки на тому, щоб його прийняли. ■

НАМ ТРЕБА НЕ УКАЗИ ВИПУСКАТИ, А ПІДВИЩУВАТИ ПРЕСТИЖ МОВИ

Володимир ОЛІЙНИК,
координатор проекту
Представництва Фонду
Фрідріха Науманна в Україні

Хочу сказати не як представник Фонду, а як людина, яка займалась історією мови. Власне, невеличка порада для подальшого дослідження. Коли йдеться про те, яке число людей сприймає те, що ти маєш як рідну мову, скільки людей послуговуються нею в сім'ях і поза межами своєї домівки. Тут, думаю, треба серйозніше попрацювати, ніж указами чи розпорядженнями, оскільки ця традиція надзвичайно тягла тут, у Наддніпрянщині.

Зокрема, якщо ми поглянемо у нашу історію, то тисячу років тому ми розмовляли (я маю на увазі населення) народною мовою, а офіційно послуговувалися іншою, книжною – старослов'янською, церковнослов'янською. Про це свідчать і книжки того часу, і різниця у графіті, які ми бачимо на стінах Софії Київської – їх мова була ближчою до розмовної мови. Причому ця традиція у Наддніпрянщині зберігалася і зберігається до останнього часу.

Для Європи це була не дивина, бо у Середньовіччі латина теж була книжною мовою, навіть у Речі Посполитій. Але сам розрив між латиною і народною мовою був надзвичайно великим. Тому перехід потім на народні мови як розмовні був дуже легким і в Німеччині, і в Речі Посполитій. А тут, ця близькість старослов'янської, церковно-слов'янської до народної української заважала.

Крім того, тут треба згадати також політику. У Фінляндії, Естонії, Латвії і навіть у Галичині цивілізовану, відповідно, балтійської німецькомовної еліти або Габсбурзької імперії, представники якої писали історичні та мовознавчі розвідки та нормативні книжки (зокрема, з граматики, орфографії), наприклад, для естонської мови, яку на той час самі естонці називали селянською мовою, щоб мова отримала свій престиж. Те ж саме робилося в Австрійській та потім в Австро-Угорській імперії стосовно русинської (української) мови. Тут же, на Наддніпрянщині, ця традиція (в Російській імперії), традиція неперестигності, побутового характеру народної мови довго зберігалася і підтримувалася. І навіть 25 років по набуттю незалежності ситуація не змінилася.

Маленький досвід. Заходжу до супермаркету. Касири – молоді дівчата, які народилися, мабуть, уже в незалежній Україні, і між собою розмовляють гарною українською мовою. Я до них звертаюся українською мовою – у відповідь російська. Питаю "Чому?" – "Ну, ви ж – клієнт", ви ж, мовляв, офіційна людина – у них у свідомості це є. Те ж саме відбувається і на рецепції у спортивних центрах, і в ресторанах.

Тобто нам треба не укази випускати, а підвищувати престиж мови. І дослідити треба, чому саме така ситуація. Тому моя така невеличка порада – досліджувати. **Тисячолітню традицію дуже важко подолати, тим більше указами.** ■

Круглий стіл, 12 квітня 2017р.

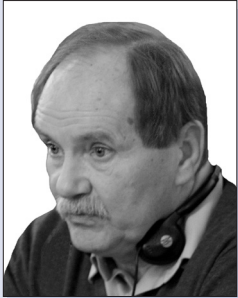

²⁶ Йдеться про Постанову КМУ "Про внесення змін до Положення про загальноосвітній навчальний заклад" №1033 від 30 вересня 2009р., яка втратила чинність.

²⁷ Сумнозвісний Закон України "Про засади державної мовної політики", прийнятий 3 липня 2012р.

²⁸ Йдеться про згаданий вже під час дискусії проект закону "Про державну мову", реєстр. №5670 від 19 січня 2017р.

**В ОСНОВУ УКРАЇНСЬКОЇ
ГРОМАДЯНСЬКОЇ НАЦІЇ, УКРАЇНСЬКОЇ
ГРОМАДЯНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ МАЮТЬ
БУТИ ПОКЛАДЕНІ ЗВИЧАЇ І
ТРАДИЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ**

Іван ЗАЩУК,
народний депутат України
I-IV, VI скликань

Перш за все, хочу відзначити актуальність цього дослідження, як і актуальність проблеми – вона є дуже нагальною і нам треба поширювати та поглиблювати ці всі дослідження, і в такому напрямі, щоб вони набували якоїсь форми для прийняття політичних рішень. Якщо ми зупинимося тільки на рівні наукових досліджень, то мало від цього буде якоїсь користі.

Чого я побоююся. Я побоююся того, що через ці обнадійливі тенденції, про які сьогодні багато говорилося, влада зробить невірний висновок. Вони скажуть, що все нормально, пливе все в той бік, у який потрібно, і ми заспокоїмося. Це є найбільша небезпека, знаючи природу нашої влади.

І ми це бачимо по трьох напрямках, по трьох процесах, які формують національну ідентичність: це НАТО, це мова, це фермерство. Тому, думаю, варто виходити з того, що треба закріплювати ці настрої суспільства, треба їх формалізовувати.

Справді, якщо говорити про ідентичність окремого громадянина, ідентичність окремої особи, то вона не може існувати поза ідентичністю спільноти. Тут про це вже наголошувалося. Є два підходи: ліберальний і консервативний. Ліберали говорять про те, що важливо – це процес, а консерватори кажуть, що кожен процес має завершуватись актом, якоюсь формалізацією, якоюсь фіксацією цих речей. І якби ми підходили сьогодні з консервативної точки зору, то у нас не було б такої проблеми, коли вчителі у школах розмовляють з учнями на перервах російською мовою, тому що треба було формалізувати ці відносини щодо вчителів – це ознака їх професійності, їх лояльності до держави, до права.

Перше, що хочу сказати, що **наша влада може зробити погані висновки. Друге – ми повинні враховувати світові тенденції.** Ліберальна модель світоустрою сьогодні задкує перед наступом націоналізму. Я б хотів, щоб це був той націоналізм, який створив Європу. Націоналізм цивілізований, а не дикий націоналізм. Що це означає? Людство занурюється у цю епоху націоналізму, тому уряди і нації більше концентруватимуться на відновленні потенціалу національної держави. Лібералізм, який був заснований на правах людини без оглядки на право націй, відсував цей інститут – інститут

національної держави. Хочемо ми цього чи ні, і *Brexit*, і поява Д.Трампа, і війна Росії проти України, і багато інших ознак – показують, що світ буде йти цим напрямом. І буде дуже велика біда, якщо в нас і далі ліберали переможуть в Україні. Нам треба знайти найкращу точку перетину цих двох процесів, коли задкує ліберальний світ і коли настає національний світ.

Тепер стосовно того, що є громадянська ідентичність і громадянська нація. Назвіть хоч одну націю у світі, яка є громадянською і яка не має свого національного обличчя. У всіх є своє національне обличчя. Тому ми кажемо, що в основу української громадянської нації, української громадянської держави мають бути покладені звичаї і традиції української нації. Ми сьогодні переймаємося правами національних менших і уникаємо саме того, що є сьогодні найбільшою проблемою у нас, а саме – як відновити потенціал української нації, який є основою громадянської нації. Якщо будемо так і далі говорити, то ми так далеко зійдемо й дійсно породимо велику напруженість.

Тепер про три напрями, які треба реалізувати в державній політиці для того, щоб українська ідентичність посилювалася. Перший – це україноцентрична гуманітарна політика (про яку вже говорилося). У першу чергу, тут треба виходити на прийняття технологічних рішень. Уже не можна далі зволікати з прийняттям закону про українську мову як державну мову. Сьогодні ми читаємо газети і бачимо, що зволікання із вирішенням цих проблем призводять до загострення ситуації в українському суспільстві: десь видають із вуха кульчик із зображення тризуба; десь у Полтаві відмовляють професору в обслуговуванні в бібліотеці. Чим це породжено? Тим, що коли тенденція йде, а немає фіксації на законодавчому рівні – тоді якраз і підіймаються всі суперечності.

Тому треба: *перше*, в обов'язковому порядку поспішити з прийняттям закону про мову; *друге*, скасувати закон Ківалова-Колесніченка (Конституційний Суд над цим працює, і я був свідком на одному з засідань), і забирати всі ці суперечності, які породжуються саме відсутністю регламентації цих процесів.

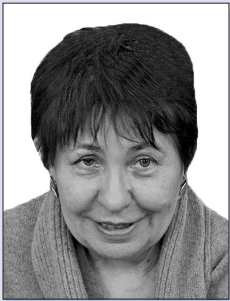
Другий напрям. Треба сказати, що на формування загальнонаціональної ідентичності впливає не тільки гуманітарна політика, хоча вона є ключовою, але й господарський уклад. Його основою має бути фермерство – сімейне фермерство, що є подібним до інших європейських держав.

Сьогодні зіткнулися дві тенденції через неврегульованість: агрохолдинги, крупні якісь поміщицькі господарства, латифундії, які дуже себе дискредитували по всьому світі і повна блокада розвитку фермерства. Без фермерства ми не зможемо відродити ті джерела української традиції і українського звичаю, не зможемо запустити сільське господарство як ефективну бізнесову галузь. Треба розуміти те, що ми запізнюємося із цими процесами. Необхідно перейти на фермерський устрій, записати, як поляки у своїй Конституції, що основою господарського укладу Республіки Польща є сімейне господарство. А ми дискусію розвели навколо мораторію на землю.

Мораторій – це не ціль сьогодні. Це був засіб стримування нерозумних процесів, які не вирішували ряд проблем на селі і, зокрема, структурну.

Третє і останнє, це питання НАТО. Тут казали, що НАТО – це питання, яке розколює суспільство. Я не погоджуюся із таким твердженням. Якби впродовж 2015-2016рр. відбувалися референдуми в Україні про членство в НАТО, то в Україні проголосувало б майже до 85% громадян-учасників²⁹ (такого колосального результату ви не побачите у теперішніх країнах-членах НАТО). Знову ж таки, вичікує наша еліта. Я думаю, що ці питання треба переводити у площину технологічну, у площину прийняття рішень, і тоді ми справді будемо фіксувати відновлення національної ідентичності. Є нагальна необхідність поглиблювати процеси та виходити на рівень політичний. ■

ХОЧУ, ЩОБ УКРАЇНСЬКА СПРИЙМАЛАСЯ ЯК МОВА “ЗА ЗАМОВЧУВАННЯМ”

Галина ЯВОРСЬКА,
головний науковий співробітник
відділу глобалістики та
безпекових стратегій
Національного інституту
стратегічних досліджень

Тут вказано, що європейська інтеграція може стати об'єднувальною ідеєю. Я хочу сказати, що на цю ситуацію треба дивитися так (це не є ознакою негативного ставлення до європейської інтеграції): європейська інтеграція почала сприйматися просто як даність, як презумпція, вона пішла зі сфери обговорення, вона перестала бути проблемою, і я дивлюся на це позитивно.

Тепер друге питання, мова. Сьогоднішній день показує: якщо це стає темою, яка сприймається за замовчуванням, то значить якийсь крок відбувся. Я б хотіла, щоб у нас була така ситуація з українською мовою, щоб вона сприймалася як мова за замовчуванням, а не та, за яку треба боротися. Але це річ, яка потребує часу. ■

Круглий стіл, 12 квітня 2017р.

МИ ЛИШЕ НА ПОЧАТКУ ШЛЯХУ ВІД ГІДНОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ – ДО УСПІШНОЇ СУБ'ЄКТНОСТІ

Віктор ТКАЧУК,
народний депутат України
III скликання

Мені здається, що криза в управлінні ЄС і війна України з Росією спонукали попит на ідентичність як з точки зору дефініції, так і з точки зору інструментів впливу на її формування. І для розвитку теми ми маємо тут гідні європейські приклади успішних лідерів – я б назвав Голландію, Німеччину, Велику Британію. Вони успішні тому, що вони зберегли ідентичність і укріпили державну суб'єктність. Ще кілька років тому говорити про таке було б не зовсім толерантно і трішки крамольно, але три роки тому пані А.Меркель офіційно оголосила про кризу політики мультикультуралізму³⁰. І з тих пір ідентичність як тип стала легальним європейським інструментом укріплення державності.

Ми лише на початку цього шляху, тобто від гідної національної ідентичності – до успішної суб'єктності. І важливо, щоб на цьому шляху в нас була одна маленька зупинка під назвою “демократія”. Усім тут зрозуміло, що **демократія в Україні завжди пов'язана з хаосом – насамперед, у суспільній уяві.** Але коли пропонуєш по черзі, тобто: “Чи хочете Ви, щоб уряд звітувався?” – “Так”; “Чи хочете Ви, щоб вибори були прозорими?” – “Так”; “Чи хоче громадянин право на захист?” – “Так”; “Чи хочете Ви свободу слова?” – “Так”; “Так це ж і є демократія” – “Тоді підходить”.

Дуже важливо, щоб від ідентичності до державної суб'єктності ми пам'ятали про це, але й пам'ятали, що одразу демократія не приводить до успіху. І власне те, що сьогодні робить Центр: досліджує і впроваджує як увійде ідентичність у ту систему демократії, яку ми можемо збудувати. ■

²⁹ Так, зокрема за даними соціологічного дослідження, проведеного Центром Разумкова спільно з Фондом “Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва” у травні 2016р., “за” вступ до НАТО на гіпотетичному референдумі проголосували б 78% українців. Очевидно, і Заєць оперує іншими джерелами.

³⁰ Імовірно, В.Ткачук має на увазі виступ на зборах молодіжної організації Християнсько-демократичного союзу 16 жовтня 2010р., де канцлер ФРН А.Меркель визнала провал спроб побудувати мультикультурне суспільство в Німеччині: “Очевидно, що мультикультурний підхід, котрий передбачав щасливе життя бік о бік один з другим, повністю провалився... Ті, хто хоче стати частиною нашого суспільства, повинні не тільки дотримуватися наших законів, але й говорити нашою мовою”. Див., зокрема: <http://day.kyiv.ua/uk/article/podrobici/kriza-multikulturalizmu>.

ГОЛОВНИМИ ПРОБЛЕМОЮ І СТРАТЕГІЄЮ УКРАЇНИ Є ПРОСУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ РЕКОНКІСТИ НА СХІД І ПІВДЕНЬ УКРАЇНИ

Тарас СТЕЦЬКІВ,
народний депутат України
I-IV, VI скликань

У чому, на мою думку, мала б полягати стратегія завершення формування української національної ідентичності? Саме завершення, оскільки насправді, як сказано в дослідженні Центру Разумкова, це ще не завершено, але екватор уже, певне, перейдено.

Тут було сказано, що головною проблемою і загрозою для формування ідентичності в Україні є проблема Донбасу – настроїв населення там на підконтрольних й непідконтрольних територіях у зоні конфлікту.

У мене з цього приводу є прямо протилежна точка зору. Головною проблемою і головною стратегією України, з точки зору завершення формування української національної ідентичності, є просування української реконквісти на Схід і Південь України. А проблему Донбасу ми будемо вирішувати потім, коли ми їх визволимо. Зараз ми її не вирішимо, і це зараз не головна проблема для України. ■

ПОТРІБНО ПЕРЕВЕСТИ ТЕОРЕТИЧНІ РОЗРОБКИ В БІЛЬШ ПОСЛІДОВНУ, СВІДОМУ ПОЛІТИКУ

Ростислав ПАВЛЕНКО,
заступник глави Адміністрації
Президента України

Дякую Центру Разумкова, Фонду Конрада Аденауера і програмі MATRA за те, що таке дослідження стало можливим. Це далеко не перше дослідження, але третя серія вже в комплексі, що охоплює минулий і цей рік. Я пам'ятаю подібне дослідження 2006р. І зараз добре роздивлятися певні речі в динаміці і бачити зміни, які відбулися з того часу. І це під впливом війни, але і також під впливом того, що суспільство еволюціонує, працюють інститути, добре чи погано.

Великою мірою можна, звичайно, говорити і про проблеми державної політики або відсутності державної політики. Я хотів би сказати, що, звичайно, ці матеріали будуть ґрунтовно опрацьовані та застосовані. І тут у мене є пропозиція щодо співпраці до всіх шановних учасників Круглого столу. 1 грудня 2016р. було видано Указ Президента “Про пріоритетні заходи щодо сприяння зміцненню національної єдності та консолідації українського суспільства, підтримки ініціатив громадськості у цій сфері”, де рамково визначено напрями практично по всіх питаннях, які підіймали шановні учасники дискусії.

Цей Указ, традиційно для таких документів, передбачає, що Кабінет Міністрів мав би розробити план заходів. Кабінет Міністрів перемкнув увагу на Міністерство культури, яке це опрацьовує. Але є певна небезпека в тому, щоб це не вийшов певний план заходів, де у лівій колонці буде написано “Провести роботу”, а у правій, щодо виконання – роботу проведено. Ми вже бачили і подібні концепції, і подібні плани заходів.

Пропозиція полягає в тому, що, розраховуючи на допомогу організаторів, ми би і текст Указу, і текст цього плану заходів запропонували б увазі шановного товариства з тим, щоб десь може за місяць зібрати робочу групу у складі, запрошеному до цього Круглого столу, для того, щоб обговорити практичні механізми, для того, щоб і ви мали час, і щоб з'ясувати, як це все інтегрувати.

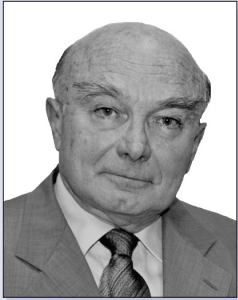
Кілька колег казали, що бракує єдності в цій політиці ідентичності, бракує взаємодії різних механізмів. Інколи механізми існують, на жаль, тільки в теоретичних розробках, а держава десь рефлекторно реагує на виклики, пов'язані або з російською агресією, або з тиском суспільства.

Потрібно перевести це у більш послідовну, більш свідому політику і створити цьому підстави, щоб мати справу з конкретними органами державної влади, з конкретними механізмами фінансування і співфінансування. За тими критеріями оцінки прогресу, які вже є, пропоную спільно виробити такий документ і на нього спиратися у здійсненні політики ідентичності. ■

Круглий стіл, 12 квітня 2017р.

**ЗА ЧВЕРТЬ СТОЛІТТЯ З МОМЕНТУ
НАБУТТЯ ФОРМАЛЬНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ
НЕ ВДАЛОСЯ ДОСЯГТИ ІСТОТНОГО
ПРОГРЕСУ В УСІХ СФЕРАХ
ТРАНСФОРМАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ**

Станіслав КУЛЬЧИЦЬКИЙ,
в.о. головного наукового
співробітника Відділу історії
України 1920-1930-х років
XX ст. Інституту історії
України НАН України³¹

Зміцнення національної і громадянської єдності українського суспільства досягається певним набором конкретних заходів, у т.ч. і, насамперед, таких, які можуть здійснюватися на урядовому рівні. Однак визначити набір, розмірність, послідовність і взаємозалежність конкретних заходів можна лише тоді, коли ми будемо мати чітке уявлення про більш-менш абстрактні категорії, якими є національна і громадянська єдність українського суспільства під час переходу від тоталітаризму до демократії.

Не треба доводити, що цей перехід непростий. Тому потрібне розуміння того, що трапилося з усіма громадянами України не тільки і не стільки за останню чверть століття, а за століття в цілому, починаючи з Російської революції 1917р.

На жаль, такого розуміння немає. Немає навіть розуміння того, що воно потрібне, щоб визначити основні напрями економічної і гуманітарної політики на рівні урядових структур і громадянського суспільства. Не відпрацьована навіть термінологія, і фахівці вкладають різний зміст у такі поняття, наприклад, як “титульна нація”, “політична нація”, “громадянське суспільство”, “громадянська нація”. Немає розуміння того, наскільки комуністичний радянський тип деформував державу і суспільство, хоч політики і політологи постійно повторюють, що навіть тепер відчутна різниця між “оссі” і “вессі”³² в ФРН. У Кореї, де половина однієї нації була спотворена комуністичним, різниця у стані суспільства та держави між Південною і Північною Кореєю досягла вражаючої глибини.

На урядовому рівні й досі не відбувається спроб осмислити ту спадщину, яка все ще нависає над сучасною Україною і загрожує її майбутньому. Указ Президента України про 100-літній ювілей Української революції³³ стосується Української революції, хоча вона була частиною Російської революції, і саме остання після її опанування більшовиками поглинула або деформувала здобутки Української

революції. Навіть у ситуації відкритої війни з Росією, яка існує тепер, на урядовому рівні не виникло розуміння поєднаності комуністичної спадщини сучасної України з багатовіковою кріпосницькою традицією російського суспільства.

На мою думку, **ігнорування владою академічних досліджень у гуманітарній сфері** (яке поширюється і на проблему фінансування НАН України) **істотно гальмує трансформаційні процеси**. Вони набувають некерованого характеру і становлять головну причину кризових явищ, які дедалі більше поглиблюються. По суті, основною рушійною силою трансформаційних процесів стає біологія: найстарше з радянських поколінь, яке уособлене ветеранами Другої світової війни, зникає і водночас формується наймолодше з трьох завжди існуючих поколінь – майданне. Однак, некерованість трансформаційних процесів створює таку реальність, яка згубним чином позначається навіть на наймолодшому поколінні.

Інститут національної пам’яті впритул зайнявся проблемою декомунізації, і це чудово. Варто нагадати, що на чолі цього органу за часів В.Януковича стояв комуніст. Також варто нагадати, що відносно недавно (до Мілленіуму) на чолі Верховної Ради стояли комуністи. Але тільки **в останні роки створилися завдяки російській агресії сприятливі умови для того, щоб перейти від зовнішньої декомунізації до спроби вплинути на світогляд поколінь, вихованих у радянському дусі**. Найпершою умовою такого переходу є розуміння того, що з нами сталося за останні 100 років.

Інститут національної пам’яті як державна установа повинен об’єднати зусилля суспільствознавців у розробці цієї проблематики. Можливо, треба скористатися також напрацюваннями німецьких і південнокорейських фахівців, а також поступово зникаючою в англослов’янському світі спільнотою радянологів, щоб виявити істинне обличчя радянського комуністичного суспільства.

Спілкуючись з фахівцями, які вивчають тотожні проблеми, дійшов висновку, що **українські науковці вже наблизилися до розуміння того, що з нами відбувалося протягом останнього століття**. Ми вже дозріли до того, щоб створити наближену до дійсності картину останніх ста років. Йдеться не про історію України, а про історію комунізму в Україні, створену спільними зусиллями істориків, політологів, економістів, правознавців, етнологів. Потрібний організаційний центр для створення такої колективної монографії, і таким центром цілком може бути Центр Разумкова. Тим більше, що Центр Разумкова може підготувати у вигляді Додатку до такої монографії соціологічний зріз, у т.ч. за віком, стану українського суспільства під кутом зору ідеології, ставлення до держави, до системи господарювання та всіх інших характеристик, які є різними в демократичних і тоталітарних державах. Потрібно, звичайно, знайти кошти для здійснення такого дослідження, але проблема варта витрат. ■

³¹ Виступ С.Кульчицького друкується за текстом, переданим до редакції, із незначними скороченнями.

³² Терміни, що вживаються у Німеччині після об’єднання ФРН та НДР для визначення жителів східних і західних земель.

³³ Указ Президента України “Про заходи з відзначення 100-річчя подій Української революції 1917-1921 років” №17 від 22 січня 2016р.